

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ**

**ВИЗНАЧЕННЯ ЧИННИКІВ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ
З УРАХУВАННЯМ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ**

(ДОПОВІДНА ЗАПИСКА)

Донецьк 2014

АНОТАЦІЯ

Доповідну записку підготовлено згідно з підтемою «б» «Інституціональне забезпечення інноваційного розвитку вугільної промисловості», етап V наукової роботи ІЕП НАН України «Розвиток інституціонального середовища промислового виробництва з урахуванням галузевої специфіки» (№ держреєстрації 0113U004371).

Визначено основні чинники державного регулювання інноваційного розвитку вугільної промисловості з урахуванням ринкових трансформацій в економіці України.

Результати дослідження можуть бути використані при формуванні науково-методичного забезпечення розвитку інститутів, які мають регулювати господарську діяльність у вугільній промисловості в умовах ринкових трансформацій.

Соціально-економічний ефект роботи стосується підвищення ефективності інноваційних процесів у вугільній промисловості.

Доповідну записку підготували: д.е.н. А.І. Кабанов, д.е.н. Ю.З. Драчук, к.е.н. О.М. Єременко, А.С. Гусак, Н.В. Трушкіна, І.М. Кочешкова, В.В. Косарев, Е.Ф. Телічкіна.

ЗМІСТ

Вступ	3
1. Теоретичні аспекти ринкових трансформацій в економіці України	5
2. Основні чинники державного регулювання інноваційного розвитку вугільної промисловості з урахуванням ринкових трансформацій в економіці України	7
2.1. Інвестиційні чинники інноваційної діяльності підприємств	7
2.2. Чинники, що впливають на галузеві ризики інвестування інноваційної діяльності підприємств	16
2.3. Чинники інституціонального забезпечення венчурного фінансування інноваційного розвитку підприємств	21
2.4. Чинники інституціонального забезпечення економічної безпеки вугільних підприємств	23
Висновки	29
Список посилань	31

Вступ

Інноваційний розвиток є стратегічним пріоритетом економічної політики України, а науково-технічний розвиток промислових підприємств розглядається як одна з найважливіших проблем вітчизняної економіки. Зі вступом до Світової організації торгівлі передбачається суттєве прискорення інноваційних процесів, спрямованих на зростання випуску й реалізації нової конкурентоспроможної продукції, розширення виробничої діяльності та вихід на світові ринки.

Досвід розвинених зарубіжних країн переконує, що стійке соціально-економічне зростання досягається тільки на інноваційній основі за активного використання сучасних наукових розробок. Лише за таких умов реалізуються плани виробництва продукції високої якості, активізації ресурсозбереження, підвищення ефективності виробництва, забезпечення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому й світовому ринках.

Одним з визначальних чинників прискорення економічного зростання є активізація інноваційної діяльності підприємств і перехід України на інноваційну модель розвитку економіки. А «...домінантою державної політики стосовно вугільної промисловості, як відзначають науковці Інституту економіки НАН України, є підвищення ефективності видобування вугілля, а не досягнення наперед заданих його обсягів за будь-яку ціну» [1].

І серед запропонованих пропозицій для оздоровлення та стабілізації роботи вугільної промисловості науковцями відзначено: прискорення реструктуризації галузі з подальшим виведенням з експлуатації (переважно шляхом консервації) глибокозбиткових шахт і модернізації перспективних шахт (з відповідним соціальним захистом працівників, що вивільняються); законодавче врегулювання системи державної підтримки вугледобувних підприємств з наданням їй стимулюючого характеру; створення нормативно-методичної бази для залучення недержавних інвестицій у державний сектор галузі шляхом спільної розробки вугільних родовищ державними та приватними підприємствами; реалізацію випереджальної стратегії щодо створення принципово нових, нетрадиційних засобів і технологій виймання кам'яного вугілля з тонких пластів зі складними умовами, які необхідні для українських шахт [1]. На думку провідних вчених, «формирование инновационной экономики предполагает создание таких институциональных условий, при которых именно инновации выступают основным источником максимизации индивидуального дохода собственника» [2, с. 19].

Інноваційна модель економіки ґрунтується безпосередньо на набутті нових наукових результатів та їх технологічному впровадженні у виробництво, що забезпечує приріст ВВП переважно за рахунок вироблення й реалізації наукомістких продукції і послуг. Її головною метою є підвищення конкурентоспроможності національної економіки завдяки використанню вітчизняного й світового науково-технічного й освітнього потенціалу.

Особливої значущості набуває проблема розвитку та використання інноваційного потенціалу, що обумовлено необхідністю вирішення стратегічних завдань на мікро- і макрорівнях. Водночас відбувається органічне входження української економіки у світове господарство. Технічний розвиток практично здійснюється в усіх галузях промисловості й сприяє посиленню інноваційного характеру виробничої діяльності, формуванню особливої інноваційної сфери з властивими їй специфікою і суб'єктами. Необхідною умовою формування інноваційної сфери є визначення механізмів розвитку інноваційних процесів. Інноваційна діяльність нині розглядається як один з найважливіших чинників підвищення ефективності промислового виробництва. Активізація інноваційної діяльності потребує пошуку нових підходів до організації взаємовідносин між усіма учасниками інноваційного процесу, закріплення певних функцій за відповідними органами управління.

Метою даного дослідження є визначення чинників державного регулювання інноваційного розвитку вугільної промисловості з урахуванням ринкових трансформацій в економіці України.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

розглянути теоретичні аспекти ринкових трансформацій в економіці України;

дослідити основні чинники державного регулювання інноваційного розвитку вугільної промисловості: інвестиційні, галузеві та інституціональні чинники.

1. Теоретичні аспекти ринкових трансформацій в економіці України

Догми спокійного минулого не спрацьовуватимуть у бурхливому майбутньому. Раз ми взялися за нову справу, ми повинні інакше думати та діяти (Авраам Лінкольн).

Трансформаційний стан, в якому зараз перебуває економіка України, привів до появи нових типів перехідних процесів, непритаманних соціалістичній економіці та які обумовлені станом світової економіки.

Світова економіка перебуває в трансформаційному стані, головною характеристикою якого є глобалізація, як якісно нового етапу розвитку інтернаціоналізації господарського життя. Економіка України, як частина світової економіки, теж бере участь у зазначеному процесі. У науковій літературі виділяють такі основні напрями процесу глобалізації: інтернаціоналізація виробництва; інтернаціоналізація капіталу; глобалізація виробничих сил; формування глобальної інфраструктури; посилення інтернаціоналізації обміну; зростання масштабів міжнародної міграції робочої сили; зростання інтернаціоналізації впливу виробництва на споживання та навколишнє середовище [3, с. 6].

Крім зазначених трансформаційних процесів, пов'язаних з трансформацією світової економічної системи, в Україні наявні трансформаційні процеси, що характеризують перехід української економіки від адміністративного до ринкового типу. Визначають систему критеріїв, відповідно до якої можна виміряти ступінь переходу економічної системи України до нових умов господарювання:

- досягнення передкризового максимуму обсягу ВВП;
- перехід до переважно приватної власності на засоби виробництва;
- відтворення матеріального носія нової приватної власності на його власному підґрунті, тобто суґубо економічне завершення первісного нагромадження індивідуальних капіталів у більшості галузей;
- створення реальних умов для ринкової поведінки суб'єктів господарювання;
- формування національного ринку праці з відповідною мобільністю та мотивацією праці;
- формування ринкової інфраструктури економіки й адекватних механізмів перепливу капіталів;
- перехід до циклічного характеру національного відтворення;
- формування інституціонального середовища, що відповідає ринковій економіці.

Тобто в сучасній економіці України можна визначити наступні типи перехідних процесів:

- перехідні процеси, пов'язані з трансформацією світової економіки й участю у ній економіки України як підсистеми світової економічної системи;

перехідні процеси, пов'язані з переходом української економіки від адміністративного до ринкового типу;

перехідні процеси в їх традиційному розумінні.

Традиційно в економічній кібернетиці під перехідним процесом розуміють процес зміни в часі динамічної системи, яка виникає при переході з одного режиму роботи, який установився, до іншого [4].

Фактично це визначення перейшло з теорії автоматичного регулювання і внаслідок цього не відбиває специфіки економічних систем, що полягає в їх складності та, відповідно, багатовимірності моделей.

Сутність механізмів державного регулювання інноваційного розвитку країни та термінологічний апарат містить такі базові поняття: інновації, інноваційний процес. Здійснення інноваційних перетворень передбачає застосування ефективних механізмів, спрямованих на перебудову інноваційної діяльності та формування єдиного механізму державного регулювання інноваційного розвитку країни.

Сутність механізмів державного регулювання інноваційної діяльності полягає в такому: вдосконалення нормативно-правової бази інноваційної діяльності, у тому числі адаптації національного законодавства до відповідних стандартів СОТ; побудова загальнообов'язкового страхування інноваційних проектів; узгодження нормативно-правових актів щодо наукової та науково-технічної діяльності й відносин інтелектуальної власності; забезпечення достатності та ефективності фінансування освіти та науки, інноваційного бізнесу; посилення кредитного забезпечення впровадження науково-технічних розробок; створення дієвої інноваційної інфраструктури, що відображає сукупність взаємозумовлених та цілеспрямованих засобів і способів досягнення загальної мети – інноваційного розвитку регіону. Серед методів здійснення дослідження були обрані такі, що дали змогу найповніше вивчити теоретичну базу дослідження, надати оцінку виробничій та інноваційній діяльності підприємств регіону.

2. Основні чинники державного регулювання інноваційного розвитку вугільної промисловості з урахуванням ринкових трансформацій в економіці України

2.1. Інвестиційні чинники інноваційної діяльності підприємств

Однією з важливих проблем в умовах ринкової економіки є залучення ресурсів під фінансове забезпечення нових або підтримку наявних у промисловості інвестиційних проектів. Сучасні тенденції господарювання, висока міра зношеності устаткування промислових підприємств і необхідність освоєння та впровадження нових технологій визначають актуальність даної проблеми, для призначення – в умовах вугільної галузі України.

На формування і становлення інноваційного розвитку вітчизняних вугледобувних підприємств впливають:

зовнішні чинники – наявність фінансування науково-технічних досліджень, досконала нормативно-правова система, сформований ринок інноваційної продукції, готовність апарату управління до інноваційного розвитку, наявність фахівців високого рівня;

внутрішні чинники – сприятливі гірничо-геологічні умови, достатній термін служби вугільних шахт, ефективні технології та технічне оснащення очисних вибоїв, відсутність високої аварійності, обґрунтована розрахунками якість рядового вугілля, платоспроможність вугільних шахт.

Важливою проблемою формування та реалізації інноваційної моделі розвитку економіки за участі держави є її інвестиційне забезпечення.

За даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, питома вага державного бюджету в загальному обсязі інвестицій у розвиток інноваційної діяльності вугледобувних підприємств зросла за 2001–2012 рр. на 31,4%, а питома вага власних джерел скоротилася на 32,3%. Питома вага інших джерел майже не змінилась і становила 4% загального обсягу інвестиційних ресурсів в інноваційну діяльність підприємств вугледобувної галузі.

Таким чином, аналіз інвестицій в інноваційний розвиток вугільних підприємств України свідчить, що основним інвестором залишається держава (табл. 1).

Таблиця 1

Структура джерел інвестування інноваційної діяльності вугледобувних підприємств за 2001–2012 рр.

Рік	Структура джерел інвестування, %			
	Усього	У тому числі:		
		Держбюджет	Власні джерела	Інші джерела
2001	100,0	36,0	60,8	3,2
2012	100,0	67,4	28,5	4,0

За період 2001–2012 рр. відзначено тенденцію скорочення загальних обсягів інвестицій в інноваційну діяльність вугледобувних підприємств на 2,4% у результаті суттєвого зменшення власних джерел підприємств на 54,2%. За цей період обсяги державного бюджету в інноваційний розвиток вугледобувної промисловості зросли на 82,9% (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка обсягів інвестицій у підприємства вугледобувної галузі

Рік	Інвестиції у підприємства вугледобувної промисловості					
	Усього		У тому числі:			
	млн грн	Темпи зростання, %	Держбюджет		Власні кошти	
			млн грн	Темпи зростання, %	млн грн	Темпи зростання, %
2001	1802,7	100,0	648,7	100,0	1095,7	100,0
2002	1548,0	85,9	629,1	97,0	918,9	83,9
2003	1898,5	105,3	1086,4	167,5	812,1	74,1
2004	2772,9	153,8	1325,5	204,3	1447,4	132,1
2005	1724,9	95,7	1279,8	197,3	445,1	40,6
2006	1779,7	98,7	1382,1	213,1	397,6	36,3
2007	2565,3	142,3	1797,0	277,0	554,4	50,6
2008	2630,5	145,9	1703,0	262,5	846,8	77,3
2009	1981,8	109,9	778,8	120,1	1065,6	97,3
2010	2525,3	140,1	378,0	58,3	1563,1	142,7
2011	3423,6	189,9	1354,3	208,8	1613,7	147,3
2012	1759,5	97,6	1186,2	182,9	502,1	45,8

Примітка: за базисний прийнято 2001 рік (100,0%).

Економічною основою в процесах модернізації й відновленні шахтного фонду є власні кошти й фінансові можливості держави.

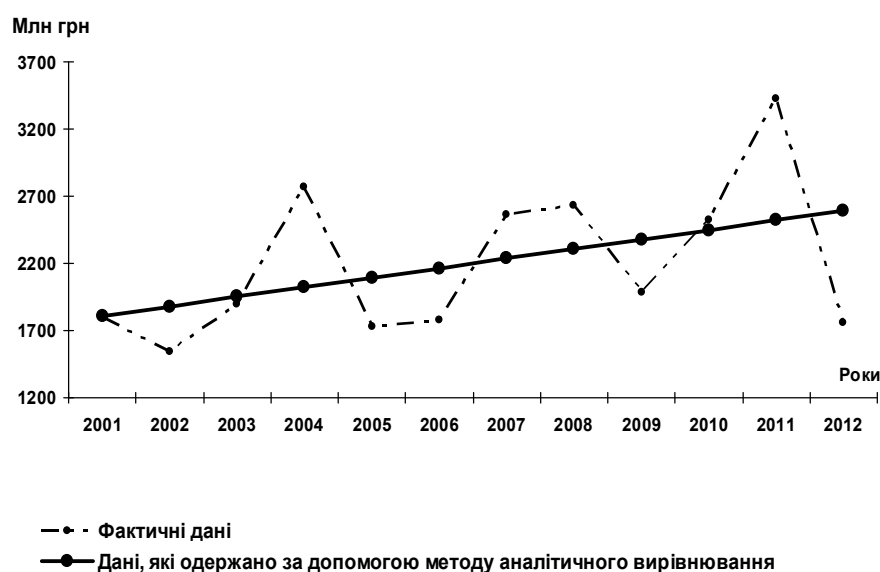
Для вивчення закономірностей розвитку інвестування інноваційної діяльності вугледобувних підприємств використано метод аналітичного вирівнювання рядів динаміки загальних обсягів інвестицій (табл. 3), де для порівняння швидкості зміни двох або більше взаємопов'язаних показників використовується метод приведення рядів динаміки до єдиної основи.

Сутність методу аналітичного вирівнювання полягає у тому, що вихідні ряди динаміки абсолютних значень показників замінюються ланцюговими темпами зростання, котрі визначено відносно однакового моменту (періоду) часу. Порівняння базисних величин дозволяє зробити висновок про те, який з показників зростає або зменшується швидше.

**Розрахунок загального обсягу інвестицій
методом аналітичного вирівнювання**

Роки	Загальний обсяг інвестицій (y), млн грн	Розрахункові показники				
		t	t ²	yt	$\bar{Y}_t = \alpha + \beta t$	
					млн грн	Темпи зростання, %
2001	1802,7	1	1	1802,7	1810,0	100,0
2002	1548,0	2	4	3096,0	1881,1	103,9
2003	1898,5	3	9	5695,5	1952,2	103,8
2004	2772,9	4	16	11091,6	2023,3	103,6
2005	1724,9	5	25	8624,5	2094,4	103,5
2006	1779,7	6	36	10678,2	2165,5	103,4
2007	2565,3	7	49	17957,1	2236,6	103,3
2008	2630,5	8	64	21044,0	2307,7	103,2
2009	1981,8	9	81	17836,2	2378,8	103,1
2010	2525,3	10	100	25253,0	2449,9	103,0
2011	3423,6	11	121	37659,6	2521,0	102,9
2012	1759,5	12	144	21114,0	2592,1	102,8
Всього	26412,7	78	650	181852,4		103,3

Розрахунки показують, що в одержаному ряді на основі методу аналітичного вирівнювання спостерігається рівномірне зростання загального обсягу інвестицій в інноваційний розвиток вугледобувних підприємств – у середньому на 3,3% за рік (рис. 1).

**Рис. 1. Тенденції змін динаміки загального обсягу інвестицій
в інноваційний розвиток вугледобувних підприємств**

Аналогічно (за методом аналітичного вирівнювання рядів динаміки) досліджено закономірності інвестування інноваційної діяльності вугледобувних підприємств з державного бюджету (табл. 4):

Таблиця 4

Розрахунок обсягу інвестицій за рахунок коштів державного бюджету методом аналітичного вирівнювання

Роки	Кошти державного бюджету (y), млн грн	Розрахункові показники				
		t	t ²	yt	$\bar{Y}_t = \alpha + \beta t$	
					млн грн	Темпи зростання, %
2001	648,7	1	1	648,7	1005,3	100,0
2002	629,1	2	4	1258,2	1027,8	102,2
2003	1086,4	3	9	3259,2	1050,3	102,2
2004	1325,5	4	16	5302,0	1072,8	102,1
2005	1279,8	5	25	6399,0	1095,3	102,1
2006	1382,1	6	36	8292,6	1117,8	102,1
2007	1797,0	7	49	12579,0	1140,3	102,0
2008	1703,0	8	64	13624,0	1162,8	102,0
2009	778,8	9	81	7009,2	1185,3	101,9
2010	378,0	10	100	3780,0	1207,8	101,9
2011	1354,3	11	121	14897,3	1230,3	101,9
2012	1186,2	12	144	14234,4	1252,8	101,8
Всього	13548,9	78	650	91283,6		102,0

Розрахунки свідчать про рівномірне зростання обсягу інвестицій в інноваційний розвиток вугледобувних підприємств з державного бюджету – в середньому на 2% за рік (рис. 2).

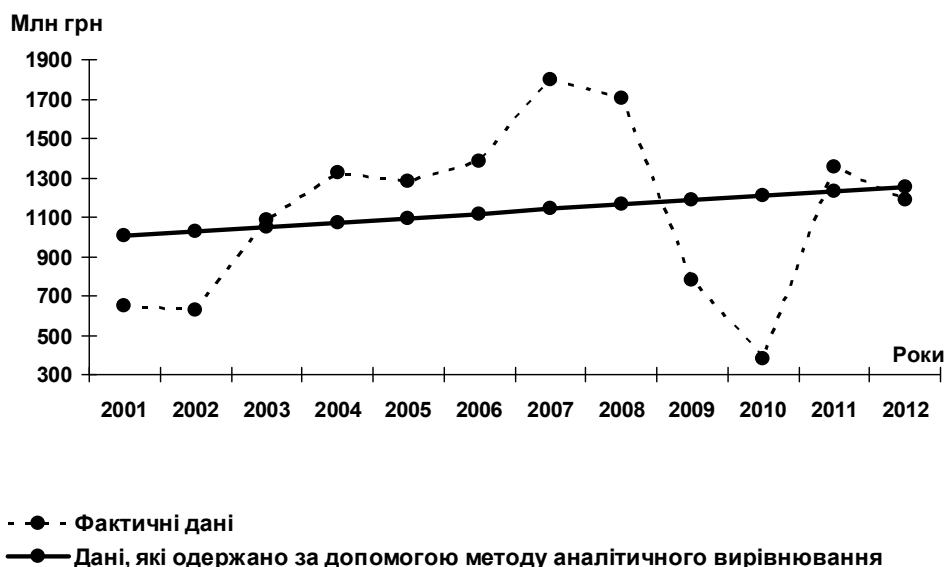

Рис. 2. Тенденції змін динаміки обсягу інвестицій у вугледобувні підприємства за рахунок коштів державного бюджету

Структуру витрат на інноваційну діяльність у вугільній сфері за статистичними даними представлено нижче (табл. 5).

Таблиця 5

Питома вага витрат на інноваційну діяльність у вугільній галузі

Напрями інноваційної діяльності	Роки			
	2005	2010	2011	2012
Дослідження і розробки ¹	24,1	3,5	6,7	1,66
Придбання машин, устаткування та програмного забезпечення	74,6	93,9	89,9	98,26
Придбання нових технологій ²	–	0,08	0,09	0,07
Інші напрями	0,1	2,5	3,3	0,01

¹ у 2010–2011 рр. – зовнішні науково-дослідні роботи;

² у 2010–2011 рр. – придбання інших зовнішніх знань.

Джерело: [5, с. 177, 179, 181].

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності у сфері видобування паливно-енергетичних ресурсів протягом 2005-2012 рр., як свідчить аналіз статистичних даних Державної служби статистики України, є власні кошти підприємств, частка яких скоротилась у 2012 р. порівняно з 2005 р. на 29,7% у загальній структурі фінансування інноваційної діяльності.

За цей період питома вага обсягів фінансування галузі з державного бюджету зросла на 9,6%. За 2011-2012 рр. частка коштів вітчизняних інвесторів збільшилась у загальній структурі фінансування інноваційної діяльності на 18,2% (табл. 6).

Таблиця 6

Питома вага обсягів фінансування інноваційної діяльності при видобуванні паливно-енергетичних ресурсів в Україні, %

Джерела фінансування інноваційної діяльності	Роки		
	2005	2011	2012
Власні кошти підприємств	96,7	94,5	67,0
Кошти державного бюджету	3,3	0,1	12,9
Кошти вітчизняних інвесторів	–	1,9	20,1
Кредити	–	3,5	–

Джерело: [5, с. 188, 190, 192].

Згідно з даними Державної служби статистики України, в 2008–2010 рр. питома вага видобувних підприємств з технологічними інноваціями становила: поліпшення якості товарів або послуг – 38,7% загальної кількості підприємств з технологічними інноваціями; заміна застарілих продуктів або процесів – 29,5%; збільшення потужності для виробництва товарів – 24,1%; вихід на нові ринки або збільшення частки ринку – 24%; розширення

номенклатури товарів або послуг – 23,6%; зменшення витрат матеріалів та енергії на одиницю продукції – 20,3% [6, с. 273].

Визначений у роботі зв'язок між обсягами інвестицій і фінансуванням інноваційної діяльності у вугільній галузі за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена [7; 8] дозволяє визначити тісноту (силу) і напрям кореляційного зв'язку між двома признаками або двома ієрархіями признаку (табл. 7).

Таблиця 7

Дані для розрахунку коефіцієнта рангової кореляції

Обсяг інвестицій у вугільну галузь (x), млн грн	Обсяги фінансування інноваційної діяльності (y), млн грн	Ранг x, d_x	Ранг y, d_y	$(d_x - d_y)^2$
2525,3	187,2	2	1	1
3423,6	852,2	3	3	0
1759,5	438,4	1	2	1

У статистиці коефіцієнт кореляції рангу Спірмена є непараметричною мірою статистичної залежності між двома змінними. Він оцінює, наскільки можна описати відношення між двома змінними за допомогою монотонної функції. Якщо немає повторних значень даних, то коефіцієнт Спірмена дорівнює 1 або -1, це відбувається коли кожна зміна є монотонною функцією від іншої змінної. Коефіцієнт кореляції, як і будь-яке обчислення кореляції, підходить для безперервних ті дискретних змінних, у тому числі порядкових змінних.

Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена розраховується за формулою:

$$r = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2 - 1)},$$

де $\sum d^2$ – сума квадратів різності рангів;

n – кількість спостережень.

$$r = 1 - \frac{6 \cdot 2}{3 \cdot (3^2 - 1)} = 1 - \frac{12}{24} = 0.5$$

Розрахунки показують, що за 2010-2012 рр. між обсягами інвестицій та фінансуванням інноваційної діяльності вугільної галузі відзначається помірна тіснота зв'язку, оскільки значення коефіцієнта кореляції складає 0,5, тобто $0.4 \leq r \leq 0.7$.

Сила зв'язку між двома признаками визначається на основі розрахунку лінійного коефіцієнту кореляції Пірсона (табл. 8).

У статистиці коефіцієнт кореляції Пірсона (позначається «r») є показником кореляції (лінійної залежності) між двома змінними X та Y, який набуває значень від -1 до +1 включно. Він широко використовується в науці для вимірювання ступеня лінійної залежності між двома змінними [9; 10].

Дані для розрахунку лінійного коефіцієнта кореляції

Обсяг інвестицій у вугільну галузь (x), млн грн	Обсяги фінансування інноваційної діяльності (y), млн грн	x ²	y ²
2525,3	187,2	6377140,09	35043,84
3423,6	852,2	11721036,96	726244,84
1759,5	438,4	3095840,25	192194,56

Знаходяться значення:

показників x та y:

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i}{n} = \frac{7708.4}{3} = 2569.5, \quad \bar{y} = \frac{\sum y_i}{n} = \frac{1477.8}{3} = 492.6$$

$$\overline{xy} = \frac{\sum x_i y_i}{n} = 1387230.96$$

дисперсії:

$$S^2(x) = \frac{\sum x_i^2}{n} - (\bar{x})^2 = 462342.2, \quad S^2(y) = \frac{\sum y_i^2}{n} - (\bar{y})^2 = 75172.9$$

середньоквадратичного відхилення:

$$S(x) = \sqrt{S^2(x)} = \sqrt{462342.2} = 679.9$$

$$S(y) = \sqrt{S^2(y)} = \sqrt{75172.9} = 274.2$$

Визначається лінійний коефіцієнт кореляції Пірсона:

$$r_{xy} = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \cdot \bar{y}}{S(x) \cdot S(y)} = \frac{1387230.96 - 1265735.7}{186428.58} = 0.65$$

Розрахунки свідчать про достатній кореляційний зв'язок між обсягами інвестицій та фінансуванням інноваційної діяльності вугільної галузі, оскільки значення коефіцієнта кореляції складає 0,65, тобто $0.5 \leq r_{xy} \leq 0.7$.

За специфікою сучасного розвитку економіки, орієнтованою на інноваційну модель, пропонується до розгляду один з інноваційних аспектів, а саме застосування портфельного підходу до управління інноваційними проектами на підприємстві, де за концепцією Г. Марковіца [11] увага учасників ринку зводиться не тільки до одержання очікуваного доходу на свої інвестиції, а й на всі цінні папери, які обертаються на ринку й мають попит. Тобто, інвестор визначає свій вибір цінного паперу не тільки одержанням очікуваного доходу, а й можливим ризиком. Основною проблемою, яку має вирішувати інвестор, є досягнення максимального рівня очікуваної доходності інвестицій за певного рівня ризику і скороченням можливого ризику за очікуваної доходності. Мета кожного інвестора – більше доходу за меншого ризику.

Саме поєднання теоретичних, статистичних і соціологічних узагальнень та аналізу дають можливість здійснити комплексну наукову

оцінку проблем і можливостей ресурсного забезпечення інноваційного розвитку вугільної галузі.

За умов, у яких сьогодні функціонує вугільна промисловість України, шляхами її ефективного реформування визнано приватизацію підприємств галузі, а також залучення достатнього приватного інвестора для управління державною власністю об'єктів паливно-енергетичного комплексу на умовах оренди чи концесії. За оцінками фахівців проекту Європейського Союзу «Програма підтримки вугільного сектору в Україні» [12], важливою передумовою цього має стати забезпечення ефективності фінансового менеджменту інвестиційних проектів – як з боку держави, так і з боку потенційних інвесторів, з метою зниження рівня інвестиційних ризиків. Головні завдання проекту реструктуризації вуглевидобувної галузі – підтримка розробки та впровадження реформ у вугільному секторі; удосконалення безпеки праці та екологічної безпеки; допомога у приватизації та закритті шахт і пов'язані з цим процесом соціальні проблеми.

Отже, в умовах інноваційного розвитку особливого значення набувають інвестиційні чинники інноваційної діяльності підприємств. Досліджено заходи з активізації фінансового забезпечення розвитку інноваційного регіону за рахунок створення спеціалізованих інноваційних банків, забезпечення попиту і пропозиції на інноваційному ринку, що є головним чинником стимулювання інноваційної діяльності. Також на основі результатів аналізу визначено, що економічний апарат держави повинен працювати на перспективу – забезпечувати функціонування інноваційної моделі розвитку економіки і промисловості, розробляти гнучкі механізми підтримки інноваційних виробництв, реформувати амортизаційну політику, вживати заходів щодо підвищення рівня самофінансування компаній, активніше інтегруватися в міжнародний інвестиційний ринок тощо. Нормативно-правова база інноваційної діяльності в Україні недосконала й потребує істотних змін і доповнень у таких сферах, як: кадрове і фінансове забезпечення науково-дослідної та інноваційної діяльності, визначення доцільності пільгових банківських ставок при кредитуванні інноваційних підприємств.

Важливе теоретичне й практичне значення для вирішення сучасних задач в галузі інвестування, реконструкції і модернізації виробництва мають проблеми стимулювання інноваційної діяльності. За даними опитувань доцільними методами й шляхами стимулювання інноваційної діяльності на вугільних підприємствах виокремлено податкове регулювання та змішані форми заохочення інноваційної діяльності, серед яких до пріоритетних слід віднести: диференціацію ставок податку та зміну пільг і знижок; використання поряд з податковими пільгами ефективною амортизаційної політики; сполучення у різних варіантах фінансування й оподаткування ризикових проектів, контрактних досліджень із зовнішніми джерелами фінансування; створення безподаткових зон на обговорений термін.

Основними заходами активізації інноваційної діяльності в Україні на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки слід вважати: розробку і

запровадження механізму надання пільг промисловим підприємствам, які впроваджують і реалізують інноваційну продукцію; поширення практики надання інноваційним підприємствам середньострокових кредитів зі знижкою кредитної ставки; законодавчі зміни у сфері інноваційної діяльності щодо пільг і стимулів; розширення джерел фінансування; активізація діяльності технопарків шляхом державної підтримки тощо [13, с. 145].

На основі дослідження практики діяльності провідних вітчизняних промислових підприємств та результатів експертного опитування визначено ключові чинники стимулювання інноваційної активності підприємств. Серед них: «розробка та послідовна реалізація інноваційної стратегії підприємства; забезпечення системного підходу до здійснення технічного переозброєння і модернізації виробництва, створення виняткових технологій за всіма стадіями виготовлення продукції з метою нарощування її інтелектуальної складової та конкурентоспроможності; впровадження в систему внутрішнього фірмового управління інноваційного менеджменту; забезпечення інвестування в інноваційний розвиток виробництва за рахунок власних і позикових коштів; фінансування розробки і реалізації інноваційних проектів...» [14, с. 270].

Інвестування в інноваційний розвиток виробництва за рахунок власних і позикових коштів має охоплювати такі заходи, як: розробка та реалізація стратегії широкомасштабного реінжинірингу виробництва; впровадження у структурні підрозділи підприємства нового високотехнологічного устаткування; розробка та впровадження ексклюзивних технологій у бізнес-процеси; системний підхід до диверсифікації виробництва з урахуванням динамічних змін кон'юнктури світового ринку; створення доступної системи інформаційного забезпечення розвитку інноваційного потенціалу підприємства, бази даних щодо досягнень науково-технічного прогресу, упровадження новітніх технологій та технологічних ноу-хау; застосування сучасних інформаційних технологій у системі виробництва та внутрішнього фірмового управління бізнес-процесами [14, с. 270-271].

Головними цілями стратегії фінансового забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної вугільної галузі треба вважати: збільшення вуглевидобутку, підвищення продуктивності та безпеки праці, покращення якості вугілля та зменшення його собівартості, що мають базуватися на технічному переоснащенні вугледобувного комплексу, включаючи забезпечення розвитку технології підземного видобування з переважним використанням у очисних вибоях механізованих комплексів нового технічного рівня й промисловій утилізації шахтного метану; здійсненні заходів з підвищення потенціалу галузевої науки за науково-технологічним, проектно-конструкторським і дослідно-експериментальним напрямками; відновленні матеріально-технічної бази галузевої науки та підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації.

2.2. Чинники, що впливають на галузеві ризики інвестування інноваційної діяльності підприємств

Для зниження загального ризику інвестиційного портфеля вирішальне значення має вибір галузей і диверсифікація інноваційно-інвестиційної діяльності.

Галузевий ризик – це ймовірність втрат внаслідок змін в економічному стані галузі та ступенем цих змін як всередині галузі, так і в порівнянні з іншими галузями.

Принцип галузевої диверсифікації полягає в тому, щоб не допускати перекосів портфеля у бік інвестицій однієї галузі і запобігти галузевий ризик, пов'язаний зі специфікою окремих галузей.

Галузевий ризик – це ризик, якому піддаються всі підприємства даної галузі. Галузеві ризики інноваційно-інвестиційної діяльності класифікуються залежно від сфер економічної діяльності.

При аналізі галузевого ризику необхідно враховувати чинники (рис. 3).

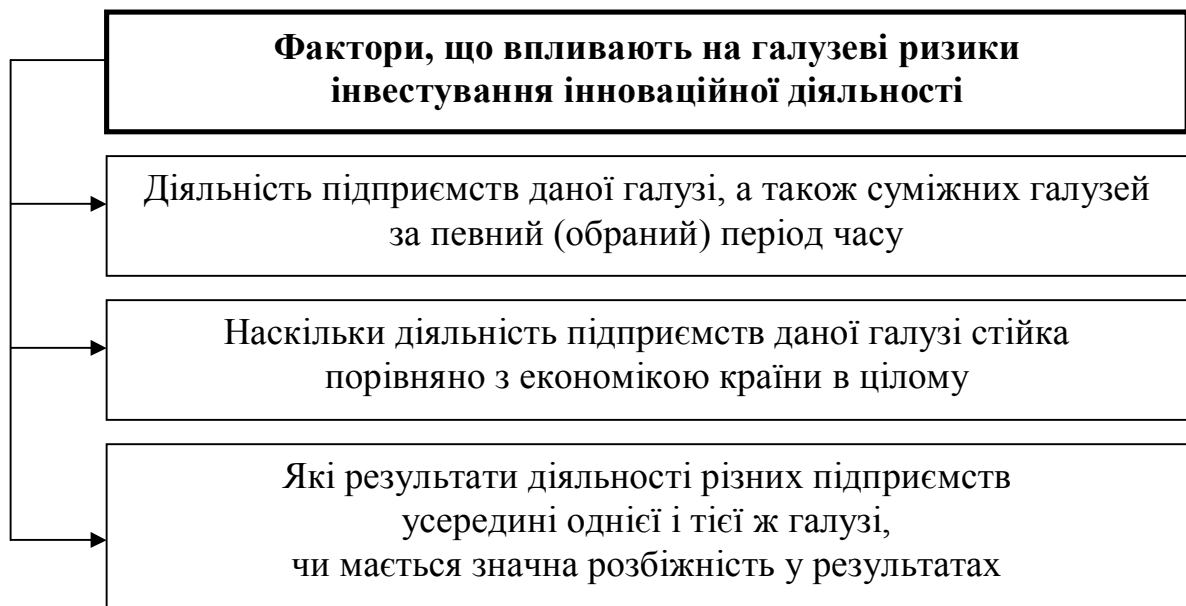

Рис. 3. Чинники, які впливають на галузеві ризики фінансування інноваційної діяльності підприємств

Мінімізувати галузеві ризики можливо при складанні портфеля з акцій компаній декількох галузей економіки.

**Розподіл підприємств за галузями * за оцінкою факторів,
що обмежують інноваційно-інвестиційну діяльність
(у% від загальної кількості підприємств)**

Чинники	Роки					
	2000	2005	2007	2009	2012	2013
Недолік власних фінансових коштів	41	65	59	66	60	64
Інвестиційні ризики	35	25	29	23	27	27
Невизначеність економічної ситуації в країні	49	18	11	48	31	26
Високий відсоток комерційного кредиту	47	31	27	36	25	25
Недостатній попит на продукцію	10	21	11	29	19	19
Складний механізм отримання кредитів для реалізації інвестиційних проектів	39	17	14	19	14	13
Недосконала нормативно-правова база, що регулює інвестиційні процеси	36	17	18	10	10	11
Низька прибутковість інвестицій в основний капітал	8	14	12	10	11	10
Незадовільний стан технічної бази	18	9	8	7	6	7

Примітка: до галузей віднесено видобуток корисних копалин, обробні виробництва, виробництво і розподіл електроенергії, газу та води.

Формування збалансованого інвестиційного портфеля вимагає придбання активів в інвестиційно-привабливих галузях і фінансово стійких суб'єктів ринку.

Перед інвестором постає проблема вибору об'єкта інвестування тих галузей, які мають кращі перспективи розвитку і можуть забезпечити найвищу ефективність інвестицій.

Основою такого вибору є оцінка та прогнозування інвестиційної привабливості галузей економіки.

Галузева диверсифікація означає розподіл активів (пасивів) між клієнтами, які здійснюють свою діяльність в різних галузях економіки. Ігнорування галузевих особливостей може привести до суттєвих помилок. Наприклад, порівнюючи два підприємства з фінансово-економічними показниками, треба враховувати їх галузеву приналежність (і стан галузей).

Найвищий ефект досягається при здійсненні інвестицій в галузі з протилежними фазами коливань ділового циклу. Так, якщо одна галузь перебуває на стадії економічного зростання, то інша переживає стадію спаду, а з часом їх позиції змінюються на протилежні. Тоді зниження доходів від однієї групи клієнтів компенсується підвищенням доходів від іншої групи, що допомагає стабілізувати доходи і знизити ризик.

Галузевий аналіз та прогнозування інвестиційної привабливості галузей і визначення галузевої структури портфеля здійснюється за 4 етапами:

1. Встановлюється рівень галузевої концентрації або диверсифікації інвестиційної діяльності. Як правило, стратегію галузевої концентрації вибирають інвестори з невеликим фінансовим капіталом і досвідом у здійсненні інвестиційної діяльності, коли вкладення коштів у великих стабільних емітентів переважно однієї галузі, яка є найбільш відомою інвестору. Стратегія галузевої концентрації (якщо вона, незважаючи на високий рівень ризику, все ж обирається інвестором), спочатку при сприятливих обставинах може забезпечити найбільш високі темпи росту капіталу. Наступним кроком в інвестиційній діяльності має бути перехід до стратегії галузевої диверсифікації інвестицій.

2. Досліджується доцільність різних форм галузевої диверсифікації інвестиційної діяльності в рамках певної групи галузей. Галузева диверсифікація дозволяє інвестору більш широко використовувати накопичений досвід, а, отже, краще визначати ефективність інвестування. Використання галузевої диверсифікації навіть у таких обмежених рамках дозволяє істотно знизити рівень інвестиційних ризиків.

3. Досліджується доцільність різних форм диверсифікації інвестиційної діяльності в розрізі різних, не пов'язаних між собою груп галузей. Необхідність використання такої стратегії визначається тим, що для багатьох інвесторів, які протягом тривалого періоду знаходяться на інвестиційному ринку, традиційно обрані галузі (окремі або в рамках певних груп) стримують темпи приросту капіталу, отримання високої віддачі від інвестицій, а іноді визначають стратегічну уразливість у конкурентній боротьбі. Забезпечити нові можливості отримання додаткового капіталу може інвестування в інші альтернативні групи галузей. За рахунок вибору галузей з різними стадіями життєвого циклу і з різними в часі коливаннями кон'юнктури на їхню продукцію істотно знижується рівень інвестиційних ризиків.

4. За відібраними галузями проводиться поглиблений аналіз діяльності окремих підгалузей з використанням більш широкої системи показників. Така оцінка потрібна інвестору при визначенні доцільності здійснення капітальних вкладень в розширення і технічне переозброєння діючих підприємств; виборі для придбання альтернативних об'єктів приватизації; покупки акцій окремих компаній. Поглиблений аналіз дозволяє оцінити можливу прибутковість і терміни повернення інвестованих коштів, а також виявити найбільш важливі за фінансовими результатами інвестиційні ризики.

Диверсифікація інвестиційної діяльності, здійснювана в процесі другого і третього етапів розробки галузевої спрямованості інвестиційної стратегії, дозволяє отримати ефект синергізму, за яким загальний ефект галузевої діяльності підприємства значно більше, ніж ефект окремих галузевих його підрозділів.

Для отримання ефекту синергізму в процесі галузевої диверсифікації інвестиційної діяльності інвестор може вибрати наступальну інвестиційну стратегію, коли в якості критерію пошуку об'єктів інвестування використовуються майбутні переваги галузевого конгломерату, або захисну інвестиційну стратегію, коли пошук об'єктів інвестування спрямований на усунення недоліків окремих галузей.

Галузеву інвестиційну диверсифікацію доцільно здійснювати з урахуванням попередньої оцінки прогнозованого розвитку окремих галузей за трьома групами показників, розрахунок яких ґрунтується на відповідних статистичних даних та експертних оцінках: рівень перспективності розвитку галузі; рівень середньогалузевої рентабельності діяльності підприємств галузі; оцінка галузевих інвестиційних ризиків.

Показники рівня перспективності розвитку галузі:

Значимість галузі в економіці країни: кількісну оцінку показника складають фактична і прогнозована питома вага продукції галузі у валовому внутрішньому продукті країни з урахуванням здійснюваної структурної перебудови економіки.

Стійкість галузі до економічного спаду визначається на основі аналізу співвідношення динаміки обсягу галузевого виробництва продукції та динаміки валового внутрішнього продукту країни.

Соціальна значущість галузі характеризується чисельністю зайнятих в галузі працівників, їх питомою вагою у загальній чисельності зайнятого населення країни.

Забезпеченість розвитку галузі власними фінансовими ресурсами – для такої оцінки використовуються показники обсягу і питомої ваги капітальних вкладень, здійснюваних за рахунок власних фінансових ресурсів підприємств галузі; питома вага власного капіталу в загальному використовуваному його обсязі підприємствами галузі та інше.

Ступінь державної підтримки розвитку галузі – кількісну оцінку цього показника складають дані про обсяг державних капітальних вкладень у галузь; обсяги пільгового державного кредитування підприємств галузі; системи податкових пільг, пов'язаних з діяльністю підприємств галузі.

Стадія життєвого циклу галузі – така оцінка здійснюється тільки по тих галузях економіки, розвиток яких здійснюється за окремими стадіями життєвого циклу (окремі галузі та підгалузі, наприклад, сільськогосподарські, не носять характеру циклічного розвитку).

Показники рівня середньогалузевої рентабельності діяльності підприємств галузі:

Коефіцієнт рентабельності активів – дозволяє судити про рівень генерування прибутку активами підприємств з урахуванням галузевої специфіки їх діяльності.

Коефіцієнт рентабельності власного капіталу є пріоритетним у розглянутій системі показників даної групи, так як дозволяє судити про середньогалузевої норми доходності інвестицій.

Коефіцієнт рентабельності реалізації продукції показує норму прибутку галузі в складі середніх цін на її продукцію.

Коефіцієнт рентабельності поточних витрат – використання цього показника надає інформацію про потенційні можливості формування діапазону цін на продукцію з позицій сформованого рівня витрат на її виробництво і реалізацію.

Показники рівня галузевих інвестиційних ризиків:

Коефіцієнт варіації середньогалузевого показника рентабельності власного капіталу по окремих роках аналізованого періоду є традиційним вимірником рівня інвестиційного ризику в динаміці.

Коефіцієнт варіації показників рентабельності в розрізі окремих підприємств галузі характеризує внутрішньогалузевої діапазон коливань рівня інвестиційних ризиків.

Рівень конкуренції в галузі – кількісно цей показник характеризує число підприємств, що функціонують в даній галузі, а також число підприємств, що займають монопольне становище на ринку (за критерієм питомої ваги реалізації продукції).

Рівень інфляційної стійкості цін на продукцію галузі – таку оцінку можна отримати шляхом співвіднесення показників динаміки рівня цін на продукцію галузі з динамікою індексу оптових цін у цілому по країні або індексу інфляції.

Рівень соціальної напруженості в галузі дозволяє судити порівняння показника середнього рівня заробітної плати працівників галузі з реальним рівнем прожиткового мінімуму в країні.

На основі оцінки трьох перерахованих елементів оціночних характеристик і їх рангової значущості в загальній характеристиці інвестиційної привабливості розраховуються інтегральні показники рівня інвестиційної привабливості окремих галузей економіки.

Перш за все розраховується рангова значимість галузей по кожному елементу їх оцінки. На основі рангової значущості галузі по кожному з елементів розраховується інтегральний ранговий показник оцінки їх інвестиційної привабливості.

Враховуючи, що окремі елементи оцінки відіграють різну роль у прийнятті інвестиційних рішень, їх значимість диференціюється експертним шляхом. У процесі проведеної оцінки інвестиційної привабливості окремих галузей економіки експертним шляхом (на основі опитування інвестиційних менеджерів низки інвестиційних компаній) встановлена значимість окремих елементів при розрахунку інтегрального рангового показника:

рівень перспективності розвитку галузі – 20%;

рівень середньогалузевої рентабельності діяльності підприємств галузі – 65%;

рівень галузевих інвестиційних ризиків – 15%.

На основі розрахованих інтегральних рангових показників оцінки інвестиційної привабливості окремих галузей проводиться відповідне їх угруповання.

У процесі такого угруповання встановлюються:

пріоритетні галузі за рівнем інвестиційної привабливості;

галузі з високим рівнем інвестиційної привабливості;

галузі з середнім рівнем інвестиційної привабливості;

галузі з несприятливими умовами для розвитку інвестиційної діяльності.

Здійснюючи галузеву диверсифікацію, інвестору доцільно розподілити інвестиційні вкладення за такою структурою:

55% інвестицій у галузі з високим рівнем інвестиційної привабливості;

30% у галузі з середніми умовами інвестування;

15% у галузі з несприятливими умовами для розвитку інвестиційної діяльності.

Представлений механізм визначення галузевої спрямованості та диверсифікації інвестиційної діяльності дозволить проаналізувати отримані в результаті розрахунків траєкторії її розвитку для різних варіантів інвестування.

Аналіз розрахункових показників дозволить оцінити синергетичний ефект здійснюваних інвестицій. При цьому інвестор зможе сприяти прийняттю оптимальних управлінських рішень при визначенні галузевої структури інвестиційного портфеля.

2.3. Чинники інституціонального забезпечення венчурного фінансування інноваційного розвитку підприємств

За даними Української асоціації інвестиційного бізнесу, в 2013 р ринок управління активами інституційних інвесторів зазнавав змін в законодавстві – податкової та депозитарної системи, а також ліцензійних умов діяльності компаній. Набуття чинності в 2014 р. Закону України «Про інститути спільного інвестування» покликане розширити можливості для роботи на ринку спільного інвестування та наблизити його умови до діючих на світових ринках, стимулювати появу нових видів венчурних фондів, краще задовольняти потреби інвесторів.

Необхідною є збереження чинного режиму оподаткування інститутів спільного інвестування та доходів інвесторів. Однак, як свідчить аналіз, політична нестабільність, падіння економіки і необхідність кардинальних структурних реформ ще більше ускладнять умови діяльності компаній з управління активами в Україні в поточному році. Ринок управління активами очікують нові виклики у вигляді законодавчих ініціатив уряду, які приведуть до якісного зростання ринку.

Таким чином, для отримання максимального доходу і зниження ризикованості венчурних інвестицій необхідна сукупність практичних заходів, що дозволяють зменшити невизначеність результатів інновації, підвищити корисність реалізації нововведення, знизити ціну досягнення інноваційної мети. Ці завдання входять в коло проблем, пов'язаних з управлінням інноваціями. Аналізуючи стан венчурного фінансування інноваційного розвитку в Україні, можна стверджувати, що, незважаючи на значний науково-технічний потенціал у сфері технологій та інтелектуальний потенціал, існують фактори, що обмежують розвиток венчурного інвестування інноваційної діяльності в Україні. Серед них такі:

- правова та економічна середовище не стимулюють установа венчурних фондів, практично відсутні нормативні правові акти, що забезпечують функціонування венчурного фінансування малого інноваційного бізнесу;

- недолік вітчизняних інвестиційних ресурсів (банки, пенсійні фонди, страхові організації не беруть участь в роботі венчурних компаній) і, як наслідок, слабе формування національного інвестиційного портфеля;

- використання переважно іноземного венчурного капіталу при мінімальній участі українського, що різко знижує привабливість даної сфери для зарубіжних інвесторів;

- неефективне використання коштів венчурних фондів;

- нерозвиненість інфраструктури, здатної забезпечити ефективно співробітництво суб'єктів венчурної індустрії і малих інноваційних фірм, поява нових і розвиток діючих малих і середніх інноваційних підприємств;

- відсутність економічних стимулів для залучення прямих інвестицій в підприємства високотехнологічного сектора, що забезпечують прийнятний ризик для венчурних інвесторів, відсутність гнучкої системи оподаткування венчурного бізнесу;

- недолік кваліфікованого менеджменту та кваліфікованих керуючих венчурними фондами;

- слабка прозорість ринку інтелектуального капіталу і вітчизняних підприємств для венчурних інвесторів, що призводить до труднощів у пошуку підприємств-реципієнтів та інноваційних проектів під венчурні інвестиції.

Ринок венчурних інвестицій в Україні залишається непрозорим. До можливих напрямів удосконалення інституційного забезпечення венчурного інвестування інноваційного розвитку можна віднести: подальше формування законодавства та активна державна підтримка; залучення великих вітчизняних компаній до розвитку інноваційних технологій – забезпечення тісної взаємодії всіх ланок інноваційного ланцюжка; розвиток системи експертизи та сервісних послуг; ефективного використання грантових коштів.

Отже, дослідження показують, що на даному етапі актуальним залишається активізація інноваційних процесів в економіці України, вдосконалення фінансового забезпечення інноваційного розвитку промисловості шляхом використання венчурного капіталу.

2.4. Чинники інституціонального забезпечення економічної безпеки вугільних підприємств

В сучасних умовах господарювання на економічне зростання промислового підприємства суттєво впливає загальноекономічна ситуація в світі в цілому та в державі зокрема. Економічна ситуація в країні, окрім низки інших факторів, залежить від здатності відповідних державних органів забезпечити як економічну безпеку держави, так і суб'єктів господарювання. Процес успішного функціонування та економічного розвитку українських підприємств багато в чому залежать від удосконалення їх діяльності у сфері економічної безпеки. І на даний час забезпечення умов економічного зростання підприємства виходять на перший план. Негативні наслідки впливу не тільки фінансового, але й будь-якого іншого впливу в більшості випадків оцінюються величиною матеріальних збитків і втрат промислового підприємства. Боротися з економічними загрозами можливо і потрібно, оскільки приватна власність і конкурентна боротьба в умовах ринкової економіки об'єктивно будуть постійно існувати. У зв'язку з цим економічна безпека підприємства є важливим чинником підвищення його результативності та рівня конкурентоспроможності, одним з ключових складових успішної господарської діяльності. Ігнорування цієї проблеми дуже часто викликає негативні наслідки, що приводять до зменшення прибутковості підприємств.

Головними логічними блоками механізму економічної безпеки підприємства відповідно до його управлінської бази та фінансового потенціалу можуть бути: майно, кадри, фінанси, інформаційне середовище, технології, інновації, інвестиції, організаційна структура.

Викликами економічної безпеки для суб'єктів господарювання є можливі або фактичні дії учасників ринку, які знижують стан захищеності підприємства та можуть привести до консервації його діяльності або до фінансових втрат.

Отже, загрози, які постають перед підприємством у межах економічної безпеки, розділяються на внутрішні і зовнішні. При цьому внутрішні загрози пов'язані потенційно з впливом персоналу підприємства на господарську діяльність, де передбачається під їх впливом як безпосередньо діяльність з нанесення непрямого або прямого збитку, так і бездіяльність персоналу, тобто бездіяльність в обставинах, які здатні завдати шкоди (некомпетентність, неухважність, випадковість).

Зовнішні виклики економічної безпеки підприємства, як правило, не пов'язані з його господарською діяльністю. Здебільшого, це така трансформація зовнішнього середовища, яка здатна нанести шкоду (наприклад, постійні коливання курсів валют, фінансово-економічна криза, нестабільна політична ситуація країни тощо).

З метою вирішення проблем нейтралізації загроз економічній безпеці менеджмент підприємства зобов'язаний запропонувати відпрацьовану стратегію із визначеними варіантами нейтралізації тих або інших загроз. У

даний час будь-який менеджер у своїх управлінських рішеннях має спиратися виключно на свої сили і здатність самотійно усунути проблеми, пов'язані із загрозою економічній безпеці, які в умовах фінансово-економічної кризи в бізнес-середовищі залишаються досить актуальними.

В умовах відсутності можливості нейтралізації загроз за рахунок внутрішніх ресурсів резонним видається варіант залучення сторонніх експертів, які мають необхідні знання та навички для усунення економічних проблем підприємства та утримання стану абсолютного захисту від несприятливих факторів. В основу такої діяльності покладено проведення комплексного аудиту з точки зору економічної безпеки підприємства.

Отже, проблеми інституціонального забезпечення економічної безпеки промислового підприємства залишаються актуальними.

Аналіз джерел [15–37] дозволяє систематизувати існуючі визначення економічної безпеки підприємства, які надано вченими різних наукових шкіл, за 11 групами класифікаційних ознак (рис. 5).

Рис. 5. Систематизація наукових підходів до визначення сутності терміна «економічна безпека підприємства»

На основі узагальнення результатів аналізу різних підходів науковців до визначення сутності економічної безпеки підприємства та враховуючи, що підприємство є системою, пропонується під цим терміном розуміти захищеність інноваційного, технологічного, виробничого, фінансового та кадрового потенціалу від зовнішніх і внутрішніх економічних загроз і

здатність до відтворення при ефективному використанні всіх його задіяних ресурсів.

Рівень економічної безпеки підприємства залежить насамперед від здатності керівництва передбачити і запобігти можливим загрозам, а також швидко вирішити проблеми, що виникають.

Серед причин, які дестабілізують стан економічної безпеки, можна виділити такі:

суб'єктивні, що викликані неефективною роботою підприємства або його керівництва, наприклад, низька конкурентоспроможність, а, отже, і недостатній попит на продукцію на ринку, дії певних суб'єктів господарювання, нестійкість фінансового становища підприємства;

об'єктивні, що виникають не з вини конкретного підприємства, наприклад, нездатність держави сплачувати за продукцію для своїх потреб, високий рівень інфляції, форс-мажорні обставини тощо.

Важливим завданням забезпечення економічної безпеки промислового підприємства є виявлення та ідентифікація чинників ризику, небезпек і загроз, які можуть бути згруповані за різними класифікаційними ознаками. Залежно від можливості їх прогнозування слід виділити ті небезпеки або загрози, які можна передбачати або передбачувати та непередбачувати. До перших належать ті, які, як правило, виникають у певних умовах, відомі з досвіду господарської діяльності, своєчасно виявлені та узагальнені економічною наукою.

Небезпеки і загрози економічній безпеці підприємства залежно від джерела виникнення класифікуються на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивні виникають без участі і волі підприємства чи його персоналу, незалежні від прийнятих рішень, дій менеджера. Це стан фінансової кон'юнктури, наукові відкриття, форс-мажорні обставини тощо. Вони розпізнаються та враховуються в управлінських рішеннях.

Суб'єктивні загрози породжені навмисними або ненавмисними діями людей, різних органів і організацій, в тому числі державних і міжнародних підприємств-конкурентів. Тому їх запобігання пов'язане з впливом на суб'єктів економічних відносин.

Залежно від можливості запобігання виділяють форс-мажорні та не форс-мажорні чинники; настання – явні (реально існуючі) та латентні (приховані). Небезпеки і загрози можуть класифікуватися і за об'єктом: персонал, майно, техніка, інформація, технологія тощо. За природою їх виникнення можна виділити: політичні, економічні, техногенні, правові, кримінальні, екологічні, конкурентні, контрагентські та інші.

Відповідно до величини втрат або шкоди, до якого може привести дія деструктивного фактора, небезпеки і загрози можна підрозділити на ті, що викликають труднощі, значні та катастрофічні. За ступенем ймовірності – неймовірні, малоймовірні, ймовірні, цілком ймовірні. Найбільшого поширення набуло виділення небезпек і загроз залежно від сфери їх виникнення. За цією ознакою розрізняють внутрішні та зовнішні (табл. 10).

**Екзогенні та ендогенні чинники, які негативно впливають
на економічну безпеку промислового підприємства**

Група чинників	Зміст групи чинників
<p align="center">Зовнішні небезпеки та загрози</p>	<p>несприятлива зміна політичної ситуації макроекономічні потрясіння (кризи, порушення виробничих зв'язків, інфляція, втрата ринків сировини, матеріалів, енергоносіїв, товарів тощо) застосування корупційних схем при здійсненні господарської діяльності зміна законодавства, що впливає на умови господарської діяльності (податкового, відносин власності, договірної) нерозвиненість інфраструктури ринку використання недобросовісної конкуренції промислово-економічне шпигунство протиправні дії конкурентів, їх прагнення заволодіти контрольним пакетом акцій протизаконні фінансові операції несанкціонований доступ конкурентів до конфіденційної інформації, що становить комерційну таємницю крадіжки фінансових коштів і цінностей ушкодження будівель, приміщень надзвичайні ситуації природного і технічного характеру</p>
<p>Внутрішні небезпеки і загрози економічній безпеці підприємства</p>	<p>недостатній рівень дисципліни протиправні дії кадрових співробітників порушення режиму збереження конфіденційної інформації вибір ненадійних партнерів та інвесторів відтік кваліфікованих кадрів, невірна оцінка кваліфікації кадрів, їх низька компетентність недостатня патентна захищеність аварії, пожежі, вибухи перебої в енерго-, водо-, теплопостачанні вихід з ладу комп'ютерної техніки високий рівень корумпованості керівників низький освітній рівень керівників неефективне використання тактичного та стратегічного планування, пов'язаного з вибором мети, невірною оцінкою можливостей підприємства, помилками в прогнозуванні змін зовнішнього середовища</p>

Основними елементами економічної безпеки підприємства, на думку більшості вчених, є фінансова, інтелектуально-кадрова, техніко-технологічна, інформаційна, політико-правова, продуктова, силова та екологічна.

Інституціональне забезпечення економічної безпеки промислового підприємства пропонується розглядати як комплекс нормативно-правових, організаційних, фінансових, інвестиційних, інноваційних засобів впливу, які мають за мету своєчасне виявлення, попередження та усунення загроз економічній безпеці підприємства.

Визначено напрями інституціонального забезпечення економічної безпеки промислового підприємства в системі економічної безпеки та державного управління країни (рис. 6).

Рис. 6. Напрями інституціонального забезпечення економічної безпеки вугільного підприємства в системі економічної безпеки та державного управління країни

Стратегія інноваційної діяльності будь-якої галузі промисловості являє собою погоджену сукупність інноваційних рішень, що споконвічно впливають на діяльність підприємства (країни, галузі) і мають довгострокові, а іноді і важко оборотні наслідки. Інновації мають для держави велике значення, тому що вони визначають потенціал її розвитку на довгострокову перспективу, внаслідок чого ці інновації стають стратегічним фактором економічного зростання не тільки підприємства, але і країни. Для вугільної

промисловості України, що є збитковою галуззю та характеризується важкими і надзвичайно складними гірничо-геологічними умовами роботи, створення діючого механізму стимулювання інновацій з оптимальним сполученням «автоматичних» ринкових і прямих державних регуляторів має особливо актуальне значення. В цьому напрямку в галузі проведено значну роботу з відновлення і розвитку нормативно-методичної бази здійснення науково-технічного прогресу у ринкових умовах господарювання з урахуванням галузевої специфіки.

Аналіз літературних джерел показує, що існує двосторонній зв'язок між зростанням економіки і вдосконаленням інститутів. В процесі структурної модернізації економіки необхідно враховувати інституційні зміни. Якщо інституційна траєкторія узгоджена з ресурсами, технологічними і інституційними обмеженнями, містить вбудовані механізми, які передбачають зміни інститутів і виникнення інституційних пасток – вона буде соціально перспективною.

Головними цілями стратегії інноваційного розвитку вітчизняної вугільної галузі можна вважати: збільшення вуглевидобутку, підвищення продуктивності та безпеки праці, покращення якості вугілля та зменшення його собівартості. Виходячи із цих цілей, стратегія інноваційного розвитку вугільної галузі має базуватися на реалізації таких пріоритетних напрямів:

технічне переоснащення вугледобувного виробництва, включаючи забезпечення розвитку технології підземного видобування з переважним використанням у очисних вибоях механізованих комплексів нового технічного рівня, промислову утилізацію шахтного метану;

здійснення заходів з підвищення потенціалу та посилення ролі галузевої науки за науково-технологічним, проектно-конструкторським і дослідно-експериментальним напрямами;

відновлення матеріально-технічної бази галузевої науки та підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

Концептуальні підходи до формування стратегії інноваційного розвитку національної вугільної промисловості містяться у чинних концепціях розвитку та реформування галузі. Проблема полягає у створенні дієвого механізму їх реалізації. Використання наведеного організаційно-економічного механізму дозволить забезпечити комплексне рішення проблем, пов'язаних з інноваційним розвитком вугільної галузі.

Висновки

У результаті дослідження визначено чинники державного регулювання інноваційного розвитку вугільної промисловості з урахуванням ринкових трансформацій в економіці України.

В умовах інноваційного розвитку особливого значення набувають інвестиційні чинники інноваційної діяльності підприємств. Досліджено заходи з активізації фінансового забезпечення розвитку інноваційного регіону за рахунок створення спеціалізованих інноваційних банків, забезпечення попиту і пропозиції на інноваційному ринку, що є головним чинником стимулювання інноваційної діяльності. Також на основі результатів аналізу визначено, що економічний апарат держави повинен працювати на перспективу – забезпечувати функціонування інноваційної моделі розвитку економіки і промисловості, розробляти гнучкі механізми підтримки інноваційних виробництв, реформувати амортизаційну політику, вживати заходів щодо підвищення рівня самофінансування компаній, активніше інтегруватися в міжнародний інвестиційний ринок тощо. Нормативно-правова база інноваційної діяльності в Україні недосконала й потребує істотних змін і доповнень у таких сферах, як: кадрове і фінансове забезпечення науково-дослідної та інноваційної діяльності, визначення доцільності пільгових банківських ставок при кредитуванні інноваційних підприємств.

Для зниження загального ризику інвестиційного портфеля вирішальне значення має вибір галузей і диверсифікація інноваційно-інвестиційної діяльності. Запропонований механізм визначення галузевої спрямованості та диверсифікації інвестиційної діяльності дозволить проаналізувати отримані в результаті розрахунків траєкторії її розвитку для різних варіантів інвестування.

Аналіз розрахункових показників дозволить оцінити синергетичний ефект здійснюваних інвестицій. При цьому інвестор зможе сприяти прийняттю оптимальних управлінських рішень при визначенні галузевої структури інвестиційного портфеля.

Дослідження показують, що на даному етапі актуальним залишається активізація інноваційних процесів в економіці України, вдосконалення фінансового забезпечення інноваційного розвитку промисловості шляхом використання венчурного капіталу.

У результаті проведеного дослідження визначені напрями інституціонального забезпечення економічної безпеки промислового підприємства, що мають передбачати ефективний механізм правового регулювання напрямів діяльності підприємства; забезпечення інформаційної безпеки його роботи; високу фінансову ефективність, незалежність та стійкість функціонування підприємства; конкурентоспроможність технологічної бази підприємства; високий рівень організації управління підприємством; належний кадровий відбір; забезпечення відповідності

екологічним стандартам; гарантії безпеки працівників, а також збереження їх майна та професійних інтересів.

На основі аналізу та узагальнення різних підходів науковців до визначення змісту терміна «економічна безпека промислового підприємства» їх систематизовано за такими класифікаційними ознаками: стан всіх ресурсів підприємства та їх ефективне використання, стан захищеності систем підприємства, стан соціально-технічної та соціально-економічної системи підприємства, сукупність методів, чинників, взаємопов'язаних елементів та дій, захищеність суб'єктів та об'єктів від зовнішніх загроз, процес адаптації, рівень життєздатності суб'єкта господарювання, гармонізація економічних інтересів та елемент у системі національної безпеки держави.

Пропонується економічну безпеку підприємства розглядати як захищеність інноваційного, технологічного, виробничого, фінансового та кадрового потенціалу від зовнішніх і внутрішніх економічних загроз і здатність до відтворення при ефективному використанні всіх його задіяних ресурсів.

Виявлено зовнішні та внутрішні чинники, які знижують рівень економічної безпеки підприємства. Досліджено компоненти економічної безпеки промислового підприємства, до яких віднесено: політико-правові, фінансові, інноваційні, інформаційні, інтелектуальні, кадрові, силові, екологічні, логістичні та маркетингові.

Запропоновано напрями інституціонального забезпечення економічної безпеки промислового підприємства, які систематизовано в 5 груп: нормативно-правові інститути: законодавчі та нормативно-правові акти; регуляторні акти із здійснення господарської діяльності; державні інституції: державні органи, які координують діяльність підприємств; інструменти економічної безпеки: фінансові, страхові, інноваційні, маркетингові інструменти; методи державного регулювання: методи та принципи державного регулювання розвитку суб'єктів господарювання; загрози та ризики: екзогенні та ендогенні загрози; фінансові, політичні, економічні, інвестиційні ризики.

Список посилань

1. Амоша О.І. Галузеві проблеми і пріоритети промислової політики України / О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О. Збаразька, В.І. Ляшенко, А.І. Кабанов, Л.Л. Стариченко, Г.З. Шевцова, В.А. Нікіфорова, Р.М. Лепа, Р.В. Прокопенко, Д.Б. Соколовський, Д.Ю. Череватський, М.А. Кордюкова, Д.А. Сальков: наук. доповідь. – Донецьк: Ін-т економіки промисловості НАН України, 2009. – 42 с.
2. Дементьев В.В. Почему Украина не инновационное государство: институциональный анализ / В.В. Дементьев, В.П. Вишневский // Экономическая теория. – 2011. – № 3. – С. 5–20.
3. Чечетов М., Жадан І. Соціально-економічні аспекти трансформації відносин власності в Україні // Економіка України. – 2004. - № 10. – С. 4-16.
4. Ринкова трансформація економіки України: теорія, практика, перспективи Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 24-25 жовтня 2003р. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 350с.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013.– 287 с.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. збірник. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2012. – 305 с.
7. Гмурман В.Е. Теория вероятностей и математическая статистика: учеб. пособ. / В.Е. Гмурман. – 10-е изд., стереотип. – М.: Высшая школа, 2004. – 480 с.
8. Кузнецова Е.И. Статистика: учеб. пособ. / Е.И. Кузнецова, В.М. Гусаров. – М.: Юнити-Дана, 2011. – 480 с.
9. Балдин К.В. Общая теория статистики: учеб. пособ. / К.В. Балдин, А.В. Рукосуев. – М.: Дашков и К, 2010. – 312 с.
10. Эриашвили Н.Д. Статистика: учеб. пособ. / Н.Д. Эриашвили, В.Ф. Воронин, Ю.В. Жильцова. – М.: Юнити-Дана, 2012. – 536 с.
11. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. / О.О. Терещенко. – К.: Київський нац. економічний ун-т, 2003. – 554 с.
12. Проект Тасіс «Програма підтримки вугільного сектору». Контракт – 2008 / 141-542. – вересень 2008 р. – червень 2011 р. – Бенефіціар: Міністерство енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс].– Режим доступу: ua-energy.org/upload/files/Final_Rep_CompC_UKR.pdf.
13. Бондарчук Н.В. Аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні / Н.В. Бондарчук // Економіка та держава. – 2011. – № 4. – С. 143-145.
14. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: монографія / О.І. Амоша, В.П. Антонюк, А.І. Землянкін та ін. – Донецьк: Ін-т економіки промисловості НАН України, 2007. – 328 с.
15. Дерій Ж.В. Напрями підвищення економічної безпеки підприємств АПК / Ж.В. Дерій, В.М. Базилевич // Сучасні технології управління на

підприємстві: колективна монографія / Під заг. ред. К.Ф. Ковальчука. – Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2013. – С. 96–109.

16. Кузьмина Н.В. Экономическая безопасность в системе оценки функционирования предприятия / Н.В. Кузьмина // Экономика и управление. – 2013. – № 1. – С. 55–58.

17. Коробчинський Л.О. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / Л.О. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4 (94). – С. 41–45.

18. Філіппова С.В. Система формування і забезпечення економічної безпеки підприємства / С.В. Філіппова, О.С. Дашковський // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 2 (3). – С. 17–21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: <http://www.economics.opu.ua/n3.html>. – Назва з екрану.

19. Мельникова М.В. Підтримка економічної безпеки промислових підприємств регіону в процесі реалізації інвестиційних проектів / М.В. Мельникова, Я.М. Криль // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. трудов. – Донецьк: Донецкий нац. ун-т, 2011. – С. 254–259.

20. Васильців Т.Г. Узагальнення концептуальних основ економічної безпеки підприємства / Т.Г. Васильців // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.2. – С. 153–158.

21. Біломістна І.І. Механізм забезпечення фінансової безпеки промислових підприємств / І.І. Біломістна, В.Є. Хоречко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 6. – С. 305–307.

22. Алькема В.Г. Економічна безпека морських портів як територіальних логістичних утворень / В.Г. Алькема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.osmu.odessa.ua/public/other/publishing/checka132/3209.pdf. – Назва з екрану.

23. Васильців Т.Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич, В.В. Каркавчук; за ред. Т.Г. Васильціва. – Львів: Львівська комерційна академія, 2012. – 386 с.

24. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия: учеб. / И.А. Бланк. – 2-е изд., стер. – К.: Эльга, 2009. – 776 с.

25. Блонська В.І. Економіка підприємства: теорія і практикум: навч. посіб. / В.І. Блонська, Т.Г. Васильців, С.С. Гриневич та ін.; за ред. Н.Г. Міценко, О.І. Яценко. – Львів: Магнолія 2006, 2008. – 688 с.

26. Євдокимов Ф.І. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства / Ф.І. Євдокимов, О.В. Мізіна, О.О. Бородіна // Наукові праці ДонНТУ. – Сер. Економічна. – Вип. 47. – Донецьк: Донецький нац. технічний ун-т, 2002. – С. 6–12.

27. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.

28. Ортинський В.Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посіб. / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.

29. Муратова Н.К. Экономическая безопасность предприятия как успешная составляющая современного бизнеса / Н.К. Муратова // Государственное управление: электронный вестник. – 2012. – Вып. № 32 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: e-journal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2012/...muratova.pdf. – Название с экрана.

30. Гадышев В.А. Классификация угроз экономической безопасности предприятия / В.А. Гадышев, О.Г. Поскочинова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: vestnik.igps.ru/wp-content/uploads/V32/6.pdf. – Название с экрана.

31. Філіпенко Т.В. Економічна безпека в системі національної безпеки держави / Т.В. Філіпенко // Економіко-правові дослідження в ХХІ столітті: правові засоби захисту національної економіки: матеріали ІХ міжнарод. науч.-практ. інтернет-конф., Донецьк, 9–16 березня 2012 р. / Науч. ред. В.К. Мамутов; Ін-т економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк: Ноулідж (донецьке відділення), 2012. – С. 27–33.

32. Горюва К.А. Управління функціональними складовими економічної безпеки підприємства / К.А. Горюва, Я.В. Гончар // Вісник Донецького національного університету. – Сер. Економіка і право. – Вип. 1. – Т. 1. – Донецьк: Донецький нац. ун-т, 2011. – С. 71–75.

33. Мельник О.О. Дослідження сучасних тенденцій та визначення методологічних основ забезпечення економічної безпеки підприємства / О.О. Мельник // Економіка розвитку. – 2011. – № 9. – С. 115–118.

34. Корчівська Л.О. Система напрямків забезпечення економічної безпеки підприємства / Л.О. Корчівська, Г.В. Жосан // Вісник Донецького національного університету. – Сер. Економіка і право. – Вип. 2. – Т. 1. – Донецьк: Донецький нац. ун-т, 2010. – С. 184–191.

35. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.

36. Отенко І.П. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. / І.П. Отенко, Г.А. Іващенко, Д.К. Воронков. – Харків: Харківський нац. економічний ун-т, 2012. – 252 с.

37. Береза З.В. Складові економічної безпеки промислового підприємства / З.В. Береза [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/20_AND_2009/Economics/49204.doc.htm. – Назва з екрану.

38. Драчук Ю.З. Оцінка ефективності інновацій в безпеці виробництва: монографія / Ю.З. Драчук. – Донецьк: Ін-т економіки промисловості НАН України, 2009. – 420 с.